

Το Νόημα της Ιστορίας ανάμεσα στις Συμπληγάδες της Θεολογίας, της Φιλοσοφίας και της Πολιτικής

Νίκος Κατσιαούνης, εκδότης

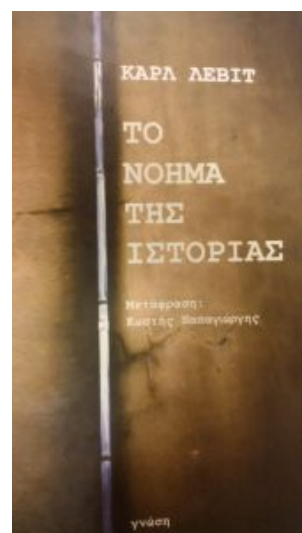
Για το βιβλίο του Καρλ Λέβιτ, *“Το νόημα της ιστορίας”*

Ο τρόπος που τα άτομα και οι κοινωνίες αντιλαμβάνονται και θωρούν την Ιστορία εν πολλοίς αντανακλά και προσδιορίζει τον τρόπο που βλέπουν και φαντάζονται τον εαυτό τους. Ο όρος «φιλοσοφία της Ιστορίας» ανήκει στον Βολταίρο, ο οποίος τον χρησιμοποίησε στις απαρχές της νεωτερικής εποχής για να δηλώσει την αντίθεση στη θεολογική ερμηνεία της Ιστορίας, μιας και πλέον η καθοδηγητική αρχή δεν είναι η βούληση του θεού ή η θεία πρόνοια αλλά ο ίδιος ο άνθρωπος. Η τομή που έφεραν οι Νεότεροι Χρόνοι στη σκέψη και την ανθρώπινη νόηση οδήγησε τους σύγχρονους φιλοσόφους και στοχαστές να θεωρήσουν ότι οι προγενέστερες θεωρήσεις της Ιστορίας (από τον Αυγουστίνο ως τον Μποσουέτ) στηριζόταν στην αποκάλυψη και την πίστη και ότι αυτή η θεολογική ερμηνεία αποτελεί ένα αμελητέο γεγονός.

Σε αυτή την αντίληψη των Νεότερων Χρόνων έρχεται να αναστοχαστεί το βιβλίο του Καρλ Λέβιτ (Karl Löwith, 1897-1973) *Το νόημα της Ιστορίας*. Ο Λέβιτ ήταν Γερμανός στοχαστής και φιλόσοφος, μαθητής του Έντμουντ Χούσερλ και του Μάρτιν Χάιντεγκερ, από τον οποίο αποστασιοποιήθηκε όταν ο τελευταίος προσχώρησε στον εθνικοσοσιαλισμό. Σε αντίθεση με την αντίληψη ότι η φιλοσοφία της Ιστορίας ξεκινά με τη νεωτερικότητα, το κεντρικό επιχείρημα του Λέβιτ στο παρόν βιβλίο είναι ότι η φιλοσοφία της ιστορίας γεννιέται με την εβραϊκή και τη χριστιανική πίστη στη βάση της εκπλήρωσης μιας επαγγελίας και τελειώνει με την εκκοσμίκευση αυτού του εσχατολογικού

προτύπου. Αυτό που εξετάζει ο συγγραφέας στον παρόντα τόμο είναι η προέλευση των θεμελιωδών εννοιών της φιλοσοφίας της Ιστορίας, κάνοντας μια διεξοδική αναφορά στο έργο μεγάλων στοχαστών και εκπροσώπων της από την αρχαιότητα και τον Μεσαίωνα μέχρι τον Διαφωτισμό και τον 19ο αιώνα.

Η αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων για τη ζωή και τον κόσμο βασιζόταν σε ένα σχήμα με ανακυκλήσεις, συγκροτώντας μια έλλογη και φυσική αντίληψη του κόσμου, η οποία συνδυάζει την παραδοχή των παροδικών μεταβολών με την περιοδική κανονικότητα, τη μονιμότητα και τη σταθερότητα. Το ενδιαφέρον της αρχαιοελληνικής σκέψης εστιαζόταν περισσότερο στον λόγο του κόσμου κι όχι στο *νόημα* της. Αντιθέτως, για την ιουδαϊκή και χριστιανική παράδοση η ιστορία ήταν κυρίως η ιστορία της της λύτρωσης και της σωτηρίας. Για τους κλασικούς, όπως αναφέρει ο Καρλ Λέβιτ, το πεδίο της επεξεργασίας του θεολογικού και ανθρωπολογικού προβλήματος είναι ο κόσμος, μιας και ο ίδιος είναι θεϊκός και εξουσιάζει τη μοίρα και τη φύση του ανθρώπου, ενώ για τους χριστιανούς το πεδίο της κοσμολογικής επεξεργασίας καθίσταται ο θεός και ο άνθρωπος, μιας και η συγκρότηση του κόσμου βασίζεται καθ' ολοκληρία στον θεό και ο άνθρωπος αποτελεί σκοπό της δημιουργίας του θεϊκού όντος.

Καρλ Λέβιτ, Το νόημα της ιστορίας, μτφρ.

Γεράσιμος
Λυκιαρδόπουλος-
Μάριος
Μαρκίδης,
Γνώση, Αθήνα
1985, σελ. 340.

Επομένως, σύμφωνα με τον Λέβιτ, ο χριστιανισμός, ο οποίος αποτέλεσε για τον δυτικό κόσμο έναν συνεχή φαντασιακό τροφοδότη, προσέδωσε την έννοια της οικουμενικότητας και της ιστορικής συνείδησης όχι στη βάση μιας καθολικής πίστης στον θεό, αλλά στη βάση ότι ο θεός δίνει μια ενοποιητική εικόνα στην ιστορία της ανθρωπότητας και την κατευθύνει σε έναν τελικό σκοπό.

Έτσι, το μέλλον τοποθετείται ως το «αληθινό κέντρο» της Ιστορίας. Αυτή η εσχατολογική διάσταση δεν αντανακλά την επιρροή της μόνο στη σκέψη της θεολογικής παράδοσης αλλά, όπως είναι φυσικό, είχε τις αντανακλάσεις της και στη δρώσα ιστορία των ατόμων και της κοινωνίας. Διότι η εσχατολογική ιδέα μέσα στο κοινωνικοϊστορικό πεδίο συνήθως παρουσιαζόταν σε περιόδους κρίσεων και κοινωνικών αλλαγών και, κατ' επέκταση, έθετε πάντα το ζήτημα της λήψης κάποιας απόφασης με σκοπό τη μετατροπή του κόσμου. Κατά συνέπεια, υπάρχουν δομικές αναλογίες με την έννοια του πολιτικού. Ο Λέβιτ παρουσιάζει διεξοδικά τις θεολογικές ερμηνείες περί της Ιστορίας μέσα από τα κείμενα της Βίβλου αλλά και σημαντικών θεολόγων φιλοσόφων, όπως ο Ορόζιος, ο Αυγουστίνος, ο Ιωακείμ Φλώριος κ.λπ.

Η εσχατολογική ιδέα βασίζεται στις ιστορικές κατηγορίες του χώρου των εμπειριών και του ορίζοντα των προσδοκιών, σε ένα Εντεύθεν και ένα Εκείθεν, αντίστοιχα, τα οποία νοηματοδοτούνται από τις εκάστοτε ιστορικές συνθήκες και την υφιστάμενη τάξη του Είναι. Όπως παραστατικά το επισημαίνει ο Παναγιώτης Κονδύλης: «Το Εκείθεν είναι η Ιδέα του Ανθρώπου, το Εντεύθεν είναι ο εμπειρικός άνθρωπος». Ο Λέβιτ εκκινώντας από τη σημαντική τομή του Τζιαμπατίστα Βίκο, του Μποσουέτ και

συνεχίζοντας με τον Βολταίρο, τον Κοντορσέ, τον Ογκίστ Κόντ κ.ά μάς παραθέτει τις εννοιολογικές προσεγγίσεις αυτών των στοχαστών για το ζήτημα της Ιστορίας, επισημαίνοντας τις εσχατολογικές αντιλήψεις περί της Ιστορίας, ακόμη κι όταν σε κάποιους εξ αυτών η θεολογία είναι απύσχα.

Το κεντρικό επιχείρημα του Καρλ Λέβιτ φθάνοντας στην εποχή της νεωτερικής συγκρότησης είναι ότι οι θεολογικές και εσχατολογικές αντιλήψεις περί του τέλους της Ιστορίας περνούν στη σκέψη σημαντικών στοχαστών και φιλοσόφων.

Η θεοκτονία και το κενό που δημιουργήθηκε από αυτή δεν θα μπορούσε να καλυφθεί επαρκώς εάν δεν παρουσιαζόταν μια νέα αξιολογική κλίμακα που θα έδινε νόημα στα άτομα και τις κοινωνίες. Και σε αυτή την αξίωση κυριαρχίας (ή απελευθέρωσης) αρκετά δομικά στοιχεία της παλιάς μεταφυσικής μετουσιώθηκαν στις ορθολογιστικές θεωρήσεις που αντιμάχονταν τον παλαιό κόσμο. Η χριστιανική ελπίδα της σωτηρίας και η πίστη στη θεία πρόνοια αντικαταστάθηκαν από την πίστη στην πρόοδο, τη βελτίωση του βίου και την αναζήτηση της ευτυχίας. Ο Χέγκελ μετέθεσε την εσχατολογική προσδοκία του χριστιανισμού μέσα στην ίδια την ιστορική κίνηση και διαδικασία, όπου η κρίση και η δικαίωση εμπεριέχεται μέσα στην ίδια την Ιστορία – η περίφημη φράση του «Η παγκόσμια ιστορία είναι το παγκόσμιο δικαστήριο». Με τον Χέγκελ η θεολογία της ιστορίας μετατρέπεται σε φιλοσοφία της Ιστορίας, στην οποία η κοσμικότητα της ιστορίας ιεροποιείται και η ιερή ιστορία υποβιβάζεται. Οι επίγονοι του εγγελιανισμού και ειδικότερα οι ριζοσπάστες εκφραστές του πολιτικού κινήματος του αθεϊστικού ανθρωπισμού –το σοσιαλιστικό κίνημα, εν γένει– προσπάθησαν να καθαιρέσουν την πραγμάτωση του εγγελιανού πνεύματος στο κράτος, δημιουργώντας μια διαφορετική αφήγηση για το τέλος της Ιστορίας.

Στη θεωρία του Καρλ Μαρξ, αλλά και πολλών αναρχικών στοχαστών, είναι έκδηλος ένας μεσσιανισμός για την εκπλήρωση του βασιλείου της ελευθερίας. Το προλεταριάτο αποτελεί το όργανο, τον εκλεκτό λαό για την εκπλήρωση του σχεδίου σωτηρίας της

ανθρωπότητας, ενώ η έσχατη σύγκρουση θα συμβεί ανάμεσα στον αστικό κόσμο και το προλεταριάτο, όπου η νίκη του τελευταίου θα σημάνει το πέρασμα από το βασίλειο της αναγκαιότητας σε αυτό της ελευθερίας.

Η συζήτηση για τον επαναπροσδιορισμό των σημασιών και των εννοιών που συγκροτούν τα άτομα και τις κοινωνίες σήμερα στην εποχή της γενικευμένης κρίσης είναι αναγκαίο να εξετάσει τη μεταφυσική και εσχατολογική ιδέα, μιας και αυτές προέκυπταν όταν τα υποκείμενα έπρεπε να τοποθετηθούν πολιτικά απέναντι στον υπάρχοντα κόσμο με σκοπό το ξεπέρασμά του.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι το *Νόημα της Ιστορίας* του Καρλ Λέβιτ εντάσσεται στη μνημειώδη πλέον σειρά του Παναγιώτη Κονδύλη στις εκδόσεις Γνώση. Η σημαντικότητά της συνίσταται στο ότι μετέφερε στο ελληνικό κοινό τη σκέψη σημαντικότερων στοχαστών ενώ οι μεταφράσεις της σειράς αποτελούν μέχρι και σήμερα τομή για την απόδοση βιβλίων φιλοσοφίας και κοινωνικής θεωρίας.